

the key challenges in the reproduction of the meanings and concepts that were exclusive for Marko Vovchok as provided by the original text. This article provides a textual illustration of the common and distinctive features of the cultural reception of works written by Marko Vovchok. A literary analysis of Ukrainian and Russian texts proves the fact that Ivan Turgenev's work was not an imitation or variation of the original text but was its actual translation.

Keywords: author, reader, translator, original text, translation, interpretation, Marko Vovchok, Ivan Turgenev, *Folk Stories, Ukrainian Folk Stories by Marko Vovchok.*

Матеріал надійшов 12.06.2017

УДК 821.161.2.09:165.191

Косенко М. Я.

МІФ ПРО ОРФЕЯ В ПОЕЗІЇ МИРОСЛАВА ЛАЮКА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ОСОТЕ!»)

У статті проаналізовано один із ключових мотивів у збірці Мирослава Лаюка «Осоте!», відлуння міфу про Орфея та його варіації. Поетичні образи, пов'язані з Орфеєм, стосуються взаємодії з природою та світом рослин зокрема, взаємодії зі світом людей, стосунків між земним та потойбічним, властивостей творчості. Особливо продуктивними є такі елементи міфу, як влада над живою й неживою природою, смерть поета, розуміння таємної мови й мовчання.

Ключові слова: міф про Орфея, мова рослин, переродження, Адоніс, Христос, божественне, людське.

Дар і прокляття Орфея

Бажання позбутися власного імені, яке пов'язує з людським світом, і долучитися до світу рослин як кінцевого й природного для поета – один із мотивів, які підводять до міфу про Орфея у збірці Мирослава Лаюка «Осоте!»: «позбав мене імені / осоте», «я хочу стати собою / осоте» [2, с. 13]. Але осот – ще й уособлення байдужості: зірвати голову осоту – інсценізація майбутньої смерті Орфея, якого роздеруть на шматки. У цієї рослини немає «навіть печінки навіть нирки хоча б однієї / а особливо немає серця», серця Орфея, якого б кинути в море риба, адже вони теж страждали від надприродно-прекрасного співу поета. Тому «заздрю / коли зриваю тобі голови просто йдучи / стежною / коли вбиваю тебе заздрю» [2, с. 37].

Особливість Орфея – розуміння мови тварин і рослин, почуттів і відчуттів живої й неживої природи (хоча для Орфея – уся природа жива, бо навіть камінь не долітає, щоб не вдарити його, а падає біля його ніг). Тварини не бояться його через потаємне знання, яким він наділений, через подібність до них: «я хочу знати / де пасуться стада підземних жуків» [2, с. 13], тільки він може підслухати мову рослини, що «росте біля струмка / і довіряє мову тільки трьохсотлітньому / бузиновому кущеві», «моя рослина розповідає йому / про те що бачила» [2, с. 22]. Орфей, як і рослина, може віддавати: «грійся на моїм сонці якщо не смієш / на своєму / будь у моїм кроці / землю або у моїм листі змією / пий мою воду / всю / і землю бий з якої я вийшов» [2, с. 22].

Орфей уподібнюється до природи через усвідомлення своєї скінченності: «іноді я стою і не

можу поворухнутися / коропи теж стоять на глибинах / кам'яними статуями / але їхня скульптурність текуча // дерева теж стоять але / насправді ростуть від страху померти / каміння воно теж боїться але дуже / повільно / хіба пісковик трохи швидше» [2, с. 18]. Страх – це усвідомлення неминучого вмирання: «камені що вмирають / ще ніколи камені так не вмирили» [2, с. 49]. Міф про Орфея – це прямування до смерті заздалегідь: усе мало закінчитися двома тіннями, поета і коханої, в царстві мертвих. Поезія – своєрідне прокляття навіть для самого поета, адже вдає з себе покірний інструмент, але насправді прочиняє двері в Аїд. Від творчості нікуди подітися: «і коли хто намагався вийти / натикався на двері зачинені намертво / і розчинені вікна в аїд» [2, с. 53] (цей мотив якогось ненавмисного самогубства – у вірші «Цей схід»: «напиши роман / винеси сміття / випаді з вікна» [2, с. 23]). Ніби незвична смерть для поета – доля, яку боги давно передбачили, як і долю Орфея, бо невже жадібний Аїд відпустив би Еврідіку, якби не знав усе наперед?

Нерухомість пов'язана з мовчанням, проте існує й антитеза мовчанню – божественне божевілля, «світова війна в голові», крик, хаос на противагу творенню в тиші. Іноді ідеальні умови для творчості – це хаос, бо, щоб народитися заново, треба спершу померти, і світ навколо також піддається деструкції без будь-якого жалю. Не можна жаліти божество, яке все одно воскресне, бо таке його призначення (відлуння міфу про бога, що помирає й воскресає, але в більш ранніх близькосхідних модифікаціях). Трагедія вмирання пов'язана з красивою музикою надприродного походження: «...я буду слухати тільки сліпих / тільки голоси тільки музику <...> і я чую це розкладання як брамса / тільки воду під ґрунтом холодно / і я чую цю воду як розкладання <...> добивай господарю стару кобилу / їй вже все одно <...> кричи до мене / це ідеальна тиша / ідеальна строгість» [2, с. 48].

Водночас цілковито поет не може стати частиною природи, бо має амбівалентну силу, що може творити, але й руйнувати – мову. За Джорджем Стейнером, «промовляти, взяти на себе привілейовану винятковість і самотність людини в тиші творення небезпечно» [4, с. 57]. Бо міф про Орфея – це ще й романтична традиція естетики смерті, катастрофи, скам'янілості природи, хоча й надії на переродження попри все [1, с. 96]: «у моїх руках в'яне трава / у моєму роті сохне вода / обсіпаються птахи з дерев / клямки іржавіють <...> у моїй голові світова війна / а ти як та стіна що їй байдужі слова»

[2, с. 23]. Орфей має велику владу над усією природою, а влада спокушає на жорстокість. Його чарівний спів відбирає волю в істот, і тому поезія – не тільки дар богів, але й їхнє прокляття: Орфей не може співати і при цьому не відбирати в інших влади над самими собою. У поезії Лаюка ця спокуса має різні відтінки: від убивства дикої качки, що «дивиться тобі в очі поглядом / богородиці» [2, с. 35], до ненависті до самого Орфея у вірші «Кажуть»: «кажуть що музика яку ти озвучуєш – / шкодить / що вона викликає залежність / кажуть що ті котрі з різних причин / не змогли за тобою піти / помирили у муках» [2, с. 42]. Отже, образ романтичного Орфея XIX ст. еволюціонував у того, хто теж не готовий брати на себе відповідальність за чийось смерть, але з іншої причини: він більше людина, аніж бог, і, як це не парадоксально, має більше шансів самостійно вирішити свою долю: «мене вчили що я маю розум і душу / і тому право вибору вибране для мене» [2, с. 61]. Життя бога ж циклічне, тому він приречений на вічне повторення і повернення. Людина, навпаки, приречена постійно робити вибір. На відміну від світу богів, де діють правила досить-таки умовні й далекі від норм людської моралі чи земних законів, людина переживає свій біль як спокуту гріхів: «мене запевняли що біль треба заслужити / і що біль це покута / і собака у траві це моя покута / моя неможливість розуму і душі / моя неможливість мене» [2, с. 61]. Від музики й співу поета неможливо заховатися чи врятуватися, а це означає, що фактично пісня (поезія, музика, творчість узагалі) постає як органічна частина світу, його іманентна якість. Невипадково музичні інструменти можуть бути частинами звірячих тіл, як флейта – хребет куниці. Але це таємниця Всесвіту, яку знає для себе тільки поет: «але кожна куниця мовчить / бо щойно буде відкритий орнамент її тіла / у цій останній із африк / вітер знищить усіх свідків» [2, с. 164]. Спрофановане знання, як і раніше, небезпечне. Орфей не випадково напівбог – дія його мистецтва на все в природі саме тому така сильна, що він належить до цього, земного, світу. Але інша його сторона – божественна – вказує на владу, яку він здобуває через слово.

Мотиви, пов'язані з моментом смерті Орфея

У вірші «Бог Вірджинія Вульф» частково відтворюється міф про Орфея, чия кіфара була вкинена до річки разом із головою, і хвилі віднесли інструмент до берегів Лесбосу – це той острів,

куди допливе пліт, «допливе до бухти одного острова / про який ми обоє добре знаємо» [2, с. 94]. Тут треба пам'ятати про мотив забуття, пов'язаний із річкою, класичний приклад – це Стікс. Якщо Орфей і «річковий бог» Вірджинія Вулф зійшли по смерті чи по смерть у річку, то образ Ісуса в цьому контексті можна переосмислити як того бога, що вже владарює над річкою, що «називає себе на ім'я», отже, і над забуттям: «ти ходиш по дні річки оуз, як донний ісус / і тягнеш кожного петра який уміє плавати / на дно до каміння і водоростей», «твоя річка поглинає всі твої жертви» [2, с. 93].

З міфом про Орфея пов'язаний міф про Адоніса (у класифікації Фрейзера останній належить до типу померлого й воскреслого божества, до того ж пов'язаного з рослинністю [3, с. 325]). Хоча Адоніс, на відміну від Орфея, є суто божеством природи. У грецькій міфології він – людський син, що народився з миррового дерева, а після смерті перетворився на квітку, подібно до того, як «моя рослина прагне з мене рости / з мого черева / з мого хребта / моя рослина / прагне» [2, с. 20]. Ця рослина «не має назви / але має суть» [2, с. 21]. Дивовижним чином тут відголоски давньогрецьких міфів переплітаються з символічним християнським світом: голова Івана Хрестителя, відтята за намовлянням Саломеї, перетворюється на голову знівченого вакханками (в іншому варіанті міфу – фракійськими жінками) Орфея, яку річка Гебр віднесла в море: «на одному з островів / одного далекого архіпелагу / росте дивна рослина», «...завжди з її тіла виростають голови / івана хрестителя / з червоними ротами / закривавлені голови / які покладуть на срібні тарелі // на одному з островів одного далекого архіпелагу» [2, с. 21]. Мотив усічення голови повторюється кілька разів, наприклад, у вірші «Таїнство (осоте!)», де це відбувається із розп'яттям, яке юрба виносить із церкви. Символічно страчують Христа, але ця постать так само належить до переліку богів, що померли й воскресли, тільки на іншому етапі розвитку, монотейстичному, якого досягнули абрагамічні релігії. Проте вони ґрунтувалися на міфології Близького Сходу і ввібрали чимало міфів, змінивши до невпізнанності першоджерела, так що потім останні вважалися поганськими й диявольськими. Ніби зводячи всю цю релігійну еволюцію до одного кроку, у вірші страчують водночас рослину – осот, і символічно теж, що це робить чернець, страчуючи таким чином пам'ять про язичницькі початки релігії: «металевий стук / і жовта голова котиться вниз – у публіку / а зелене тіло здригається від конвульсій»

[2, с. 79]. Відмова вірити в божественне походження цього зла-Орфея супроводжується аллюзією на Христа: «я вирву твоє тіло осоте / з-під твоєї оливи у гетсиманському саду / і удосвіта розіпну» [2, с. 99]. Але скільки б не убивали це прокляття поезії, осот – «умілий гравець / а я – двадцятирічний фігляр» [2, с. 153].

Момент смерті Орфея – момент його цілковитої втрати людської ідентичності. Поет помирає і остаточно долучається до світу незбагнених звичайній людині мов і знаків, але вже не має потреби про це співати. Адже, щоб промовляти від себе, потрібно мати якесь ім'я (тобто бути названим, бути кимось): «придумай мені пошвидше ім'я бо смак / води наче смак вина / бо більше не бачу свого лица / як човен не бачить свого гребця / як вуха не бачать під озером дна» [2, с. 25]. Так само інші речі можуть існувати, тільки коли названі: «ніколи скажу ніколи / ніщо є бо є таке слово» [2, с. 88]. Безіменному співцю не судилося прославитися, та шлях, що може й не привести до слави, завжди лежить через смерть, тоді як поезія дарує надію на безсмертя – але тільки надію: «вони так нічого і не вирішили / щодо долі поезії / але зрозуміли долі власні / стати гінко ясенем сосною / буком а віслава – вербою...» [2, с. 54]. Або осотом з його колючою й непривітною оболонкою, двозначним символом – це й диявол, і бог із порожнім серцем [2, с. 58].

Страх утратити бога

Образ Орфея унікальний тим, що в ньому одночасно поєднуються божество рослинного світу (і природи взагалі) та співця. Тіло Орфея, розсіяне по землі, проростає зерном і стає словом, водночас кожна рослинка – це продовження поета й поезії, а всередині поета – продовження світу: «бо не маючи очей / я маю всередині брусницю / оброслу птахами» [2, с. 78]. Коли помирає поет, то перетворюється на дерево: «...а потім пустити коріння глибоко / і в хаті пробити дах» [2, с. 85]. Тому дерева й живі – але живі інакше, ніж решта природного світу, радше як тіні, котрі можуть прийти з царства мертвих по душу: «твої дерева живі дерева / трикратно гримнуть у мертві двері / зайдуть до хати попросять пити / попросять душу» [2, с. 119]. Коли помирають слова, рослини помирають теж, а це означає й загибель мистецтва, божественного. Але воно щоразу відроджується: «слова кам'яніють / рослини стануть кам'яними», «мовчання не знало / що мало зумовити волю» [2, с. 69]. Скам'яніле людське тіло – глина, але творити з глини можна, коли вона

м'яка. Після засухи йде дощ (у контексті грецької міфології його можна теж вважати за явище божественного походження), «що цеглу розмочить / і пагін означить kwasoлю» [2, с. 69]. Паросток kwasoлі – це й паросток поезії, що відродилася: «...шукаючи звучання глибини / з кісток трави висмоктуюєш вірші» [2, с. 88]. Слово може оживлювати, і так поезія здатна стати живою істотою: «написав кілька віршів / але у жодному з них не було того слова / яке оживлює – / я так і не наважився його дописати» [2, с. 170].

Важливо, як розташовані вірші у збірці «Осоте!»: вона починається з бажання пізнати таємну мову, і останній вірш звучить як відповідь на це: так, зможу пізнати, але «чи зможу знову я стати осотом / коли обійду коло / коли буду певним?» [2, с. 209]. Але це не страх смерті як такої, а страх, що в тобі помре «річковий бог», Орфей, і всі істоти вже не будуть прислухатися до нього, і сама людина, без божественного в собі, пройде повз, наче другої її сутності не існує [2, с. 208].

Список літератури

1. Єрмоленко В. Орфей, Діоніс та мрії про регенерацію: філософсько-літературні сюжети ХІХ сторіччя / Володимир Єрмоленко // Філософська думка. – 2011. – № 1. – С. 83–98.
2. Лаюк М. Осоте! / Мирослав Лаюк. – Київ : Смолоскип, 2013. – 223 с.
3. Frazer J. The Golden Bough : A Study in Magic and Religion [Electronic resource] / Sir James George Frazer. – NY : The Macmillan Company, 1925. – Mode of access: <https://goo.gl/LFOaUS> (date of access: 05.05.2017). – Title from the screen.
4. Steiner G. Language and Silence. Essays 1958–1966 [Electronic resource] / George Steiner. – [London] : Faber & Faber, [2010]. – Mode of access: <https://goo.gl/2TypiH> (date of access: 20.04.2017). – Title from the screen.

M. Kosenko

THE MYTH OF ORPHEUS IN THE POETRY COLLECTION BY MYROSLAV LAIUK OSOTE!

The article is focused on analyzing “Osote!” – one of the main motives in Myroslav Layuk’s poetry collection. The poetic imagery of the book contains an appeal to the ancient myth of Orpheus, the poet and mortal demigod. His singing was believed to have a magic quality, the ability to communicate with the nature and enchant it. Poetic reflections associated with Orpheus concern the interaction between the poet and the nature, specifically vegetative, and the human world. The mystery surrounding art and creation simultaneously belongs to the opposite poles, the earthly and the divine. As a human being, the poet values freedom and life, and he is also afraid of death. As a divine creature, he is the one that takes freedom from his admirers and through the poetic spell can control their lives. The conflict between those two selves draws Christian symbols implying the refusal to accept Orpheus’s gift as evil. Ancient Greek images and motives combine with Christian ones, basing on the concept of the word with the help of which one can create and animate. Some elements of the myth are especially productive in the context of such motives as the power over living creatures and the inanimate nature, the death of the poet, understanding the cryptic language, and the importance of silence. For Orpheus, the moment of death is the act of final reunion with the nature, as he passes the river of oblivion. Through regeneration and turning into the tree, the image of Orpheus is related to another myth of the dying-and-rising god, the myth of Adonis.

Keywords: the myth of Orpheus, the language of plants, regeneration, Adonis, Christ, the divine, the human.

Матеріал надійшов 23.05.2017